

А.Б. Купрейченко. – М. : Изд-во «Институт психологий РАН», 2003. – 436 с.

9. Корнилова Т.В. Стадии индивидуальной морали и принятие регуляции личностных выборов / Т.В. Корнилова, И.А. Чигринова // Психологический журнал. – 2012. – Т. 33. – № 2. – С. 69–87.

10. Молчанова О.М. Психологічні особливості генезу сумлінності в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О.М. Молчанова ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2012. – 19 с.

11. Пенські В.М. Психологічні особливості становлення моральної свідомості у підлітковому та юнацькому віці (на матеріалах крос-культурного дослідження) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / В.М. Пенські. – К., 2009. – 274 с.

12. Раев А.И. Нравственное убеждение как объект психологического исследования / А.И. Раев // Психологические проблемы развития нравственных убеждений : сб. научных тр. / ред. кол. В.В. Богословский, Л.А. Матвеева, А.И. Раев, А.И. Щербаков. – Л., 1987. – С. 3–10.

13. Резников Е.Н. Оптимизация исследований психолого-нравственного состояния современного рос-

сийского общества / Е.Н. Резников // Психологический журнал. – 2009. – Т. 30. – № 4. – С. 98–99.

14. Семёнов В.Е. Духовно-нравственные ценности и воспитание как важнейшие условия развития России / В.Е. Семёнов // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32. – № 5. – С. 92–96.

15. Сокол Л.М. Моральный вибір як умова становлення самосвідомості особистості підлітка : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Л.М. Сокол ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 21 с.

16. Ткачук І.О. Формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді у трансформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / І.О. Ткачук ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.

17. Ткачук Т.Л. Психологічні тенденції розвитку моральних цінностей у підлітків : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Т.Л. Ткачук. – К., 2008. – 239 с.

18. Якобсон С.Г. Психологические механизмы усвоения детьми этических норм / С.Г. Якобсон, В.Г. Щур // Психологические проблемы нравственного воспитания детей. – М., 1977. – С. 59–108.

УДК 159.92

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ

Лукашевич О.М., к. психол. н., доцент, докторант
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті проаналізовано сучасні психологічні підходи до розуміння громадянськості в контексті громадянського розвитку дорослої особистості. Досліджено, що більшістю науковців громадянськість розглядається як інтегративна якість особистості. Громадянський розвиток – це більш загальне й змістовне поняття, яке передбачає розвиток не окремої якості (громадянськості), а особистості в цілому. Зроблено висновок, що громадянський розвиток є складним процесом якісних соціально-психологічних та особистісних змін, результатом якого є утворення інтегральної психологічної якості особистості – громадянськості.

Ключові слова: доросла особистість, громадянський розвиток, громадянськість, громадянська самосвідомість.

В статье проанализированы современные психологические подходы к пониманию гражданственности в контексте гражданского развития взрослой личности. Исследовано, что большинством ученых гражданственность рассматривается как интегративное качество личности. Гражданское развитие – это более общее и содержательное понятие, которое предусматривает развитие не отдельного качества (гражданственности), а личности в целом. Сделан вывод, что гражданское развитие является сложным процессом качественных социально-психологических и личностных изменений, результатом и критерием которого является образование интегрального психологического качества личности – гражданственности.

Ключевые слова: взрослая личность, гражданское развитие, гражданственность, гражданское самосознание.

Lukashevych O.M. CIVISM OF ADULT PERSONALITY IS IN THE CONTEXT OF HER CIVIL DEVELOPMENT

In the article the modern psychological going is analysed near understanding of civism in the context of civil development of adult personality. It is investigational, that civism is examined most scientists as integrative quality of personality. While civil development is this more common and rich in content concept that foresees development of not separate quality (civism), and personalities on the whole. Drawn conclusion, that civil development is the difficult process of quality socially-psychological and personality changes, by a result and the criterion of that is formation of integral psychological quality of personality – civism.

Key words: adult personality, civil development, civism, civil consciousness.

Постановка проблеми. Дослідженню громадянськості останнім часом приділялось багато уваги, що пов'язано, по-перше, з інтенсивними суспільними процесами в нашій країні, по-друге, з неузгодженістю наукових розумінь щодо психологічної сутності цього феномену, по-третє, з потребою у вивченні соціальних, психологічних та вікових особливостей процесу, який визначається нами як громадянський розвиток особистості й відображає рівень сформованості громадянськості особистості.

Сучасні психологічні уявлення щодо поняття «громадянськість» ґрунтуються на його розумінні як особистісної якості, що формується й розвивається, як і будь-яка інша якість, у діяльності (Б. Ананьєв, О. Асмолов, В. Шадріков); як комплексу суб'єктивних якостей особистості, що проявляється в ставленні особистості до чогось/когось та в її діяльності (Г. Філонов); як інтегративної якості в структурі спрямованості особистості (О. Князев, К. Абульханова-Славська, Л. Дашидондокова); як вищого рівня моральної свідомості людини (Л. Архангельський); як складної особистісної характеристики (якості), що інтегрує в собі взаємопов'язані утворення у свідомості та самосвідомості особистості (М. Боришевський).

Більшістю науковців громадянськість розглядається як певна (інтегративна) якість особистості. Громадянський розвиток – це більш загальне й змістовне поняття, яке передбачає розвиток не окремої якості (громадянськості), а особистості в цілому. Отже, актуалізується потреба в дослідженні громадянськості в контексті громадянського розвитку дорослої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку громадянськості через призму процесу політичної соціалізації досліджували Г. Тард, Т. Парсонс, Д. Істон. Питання формування «демократичної особистості» досліджувалось у роботах П. Сіндемана, А. Нікельса, Х. Маклоскі. За радянських часів здобули популярність роботи С. Іконнікової, І. Ільїнського, А. Козлова, В. Чупрова та інших дослідників, які використали близькі поняття «політична культура», «політичне формування особистості», «класове виховання». Останнім часом з'явилися роботи Ю. Вишневського, А. Козлова, В. Костюкевича, В. Шапка, присвячені дії соціальних ризиків, екстремальних станів, етнічному дискомфорту щодо формування особистості та її соціалізації.

Здобутки сучасної російської психології в дослідженні громадянськості особистості пов'язані з розробкою таких проблем: ненасильства й толерантності (А. Гусей-

нов, В. Пономаренко, Ю. Орлов); розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, А. Реан та ін.); становлення особистості, досягнення певного рівня адаптивності та самоактуалізації, аж до досягнення акме громадянськості (К. Абульханова О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна та ін.); механізмів формування громадянськості та патріотизму в контексті закономірностей розвитку особистості (А. Козлов, Г. Дилигенський); психологічного аналізу громадянськості як психічного утворення особистості (О. Князев) тощо.

Основу вітчизняних психологічних досліджень зазначеної проблематики складали спадщина філософів і мислителів Г. Ващенко, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, В. Сухомлинського, праці психологів Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, сучасних українських науковців І. Беха, М. Боришевського, О. Киричука, С. Максименка, М. Пірен, О. Сухомлинської, В. Семиченко, В. Татенка, Т. Титаренко, Н. Хазратової. Ключовим методологічним підходом у визначенні громадянськості, на думку вчених, повинен стати психологічний підхід.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є з'ясування рівня дослідженості понять «громадянськість» і «громадянський розвиток» у сучасній психологічній науці, визначення їх психологічної сутності та взаємозв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянськість – багатоаспектне поняття, що розглядалось в міждисциплінарному дискурсі як моральний імператив демократичних цінностей (філософський аспект); соціальний регулятор стосунків між громадянами, державою й громадянським суспільством (культурологічний аспект); характеризується здатністю й готовністю активно діяти на благо суспільства й держави (політологічний аспект); інтегральна соціально-психологічна якість (соціально-психологічний аспект) тощо.

У сучасному науковому просторі сформувались різні погляди щодо розуміння психологічної сутності громадянськості особистості. Це пов'язано як з особливостями самих психологічних шкіл, так і зі специфікою тих політичних, ідеологічних і соціальних процесів, які відбувалися й відбуваються в різних країнах.

Для виявлення підходу російських науковців до суті громадянськості доцільно навести визначення, яке дав цьому поняттю ще В. Даль. У «Тлумачному словнику великоруської мови» «громадянськість» розглядалась як «стан цивільної громади; поняття і ступінь освіти, необхідні для створення громадянського суспільства» [5].

Г. Ломакіна відмічала, що в розумінні поняття громадянськості російські та західні науковці мають різні точки зору. Так, у західному контексті воно трактувалось як «освічений патріотизм», тобто пріоритет віддавався знанням юридичних, політичних, моральних норм і їх застосуванню. Наприклад, Е. Гідденс визначив громадянськість як «сукупність правил і ресурсів, що сприяють виробництву та відтворенню соціальних інститутів, «зафіксованих» у часі й просторі» [3, с. 68]. Американський дослідник Дж. Зевін, розмірковуючи про зв'язок патріотизму й критичного мислення, дійшов висновку, що громадянськість – це здатність людини критично оцінювати як ситуацію в суспільстві, так і рішення уряду. Такий підхід передбачав можливість для особи робити свій вибір, заснований на знанні, освіченості, освіті [4]. У свою чергу Ю. Нікіфоров та А. Скаліна в роботі «Про поняття громадянськості» акцент робили на духовно-моральні об'єднуючі засади, вважаючи одним з основних проявів громадянськості внутрішню готовність людини служити вищим цілям, бути джерелом і рушійною силою морального вдосконалення суспільства [9, с. 249].

На думку російських науковців, громадянськість не має глибоких зв'язків із соціальним статусом, розумовим розвитком, ролевими позиціями особистості або прихильністю людини до тієї або іншої ідеології. Водночас доцільно розглядати цей феномен через співвідношення з особливостями розвитку свідомості особистості в процесі розвитку діяльних сил, у співвідношенні із ціннісним аспектом соціального буття [7].

Громадянськість, за О. Князевим, – це внутрішня спрямованість особистості на інтереси держави й суспільства, обумовлена інстинктивною складовою, а також система стосунків, що відповідає цій спрямованості, поведінки й діяльності особи в умовах держави. Ідеться про таку якість свідомості, ставлення й діяльності, яка акумулює в собі здатність людини виходити за межі безумовно необхідного, що диктується наявною ситуацією й найближчими потребами буття. Громадянськість припускає емоційне ставлення й побудову життя відповідно до уявлень щодо призначення людини в суспільстві й державі, відповідно до сформованої системи стосунків до себе, інших людей, суспільства, держави тощо. Таке осмислення громадянськості, згідно з твердженням О. Князева, якнайповніше відображає умови життя людини як громадянина, орієнтує на виявлення ціннісно-сміслової регуляції поведінки, особливостей

особистісного, громадянського та професійного розвитку. Названі складові громадянськості передбачають та обумовлюють громадянський розвиток особистості, що здійснюється під впливом процесу неорганізованої й організованої дії на індивіда як члена суспільства, в інтересах формування в нього актуальних якостей щодо адаптації в умовах цього громадянського суспільства й держави [7].

Суттєвим внеском у дослідження громадянськості особистості були роботи фундаторів акмеології (Б. Ананьєв, О. Бодальов, Н. Кузьміна), які ввели поняття «акме» громадянськості, трактуючи його як досягнення вершини громадянської зрілості особистості, що сформувалася в результаті стихійного й цілеспрямованого розвитку. Акме – це актуальний набір якостей особистості, система й програма стосунків (із державою, громадянським суспільством, дотримання громадянських прав та обов'язків, ставлення до себе як громадянина), що сприяє успішній соціальній і професійній самоактуалізації.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження (Н. Ковалюк, С. Калініної, Л. Міловідової та ін.) визначали вікові етапи громадянського становлення особистості на шляху до «акме», вважаючи старший шкільний і студентський вік (вік професійного самовизначення й становлення особистості в професії) найбільш важливим етапом становлення громадянськості. Водночас, на думку вчених, психічні утворення особистості, що складаються в громадянськість як властивість, малодосліджені. Крім того, відсутні роботи, які б пов'язували громадянськість із процесом її розвитку, який визначається нами як громадянський розвиток.

Досягнення «акме» громадянськості, згідно з концепцією акмеології, – це процес і результат формування особистості (у широкому сенсі), що несе в собі громадські (громадянські) цінності, але не абсолютизовані, не доведені до абсурду державною системою, а співвіднесені з інтересами особистості, загальнолюдськими цінностями, де під громадянськими цінностями розуміються ідеї, погляди, концепції, досвід, що сприяють формуванню громадянської позиції, забезпечують успішну адаптацію й самоактуалізацію особистості в умовах громадянського суспільства й держави. Ціннісне ставлення особистості до держави, країни проживання та її громадян визначається системою субординаційних взаємообумовлених характеристик: когнітивною, емоційною, мотиваційною й поведінковою, або діяльнісною [9].

Як бачимо, учені розглядали «акме» громадянськості як систему, що сформувалася в результаті цілеспрямованого розвитку особистості. Отже, наше припущення, що громадянськість є результатом громадянського розвитку особистості, має підкріплення в ґрунтовних психологічних дослідженнях.

Ученими досліджено вплив громадянськості на професійну складову структури особистості. Спираючись на розроблений в акмеології підхід (Є. Богданов), структуру системи регуляції професіоналізму громадянськістю можна представити такими базисними компонентами: мотиваційний (позитивне ставлення до країни проживання, прагнення до досягнення успіхів у професії на благо суспільства й держави); когнітивний (знання про професійну етику й державні професійні стандарти); гностичний (здатність до рефлексії власної професійної й громадянської позиції); регулятивний (сформоване почуття професійного й громадянського обов'язку); емоційно-вольовий (здатність до морального співпереживання іншим людям, емоційного співвідношення з позицією громадян своєї країни); оцінний (здатність оцінювати себе як громадянина, члена громадянського суспільства).

Отже, з актуальним професійним становленням особистості нині в суспільстві все більш виразно формується позиція, що припускає необхідність громадянського становлення й розвитку. На нашу думку, акмеологічні дослідження найбільш підійшли до розуміння поняття громадянського розвитку особистості як у визначенні вікових особливостей цього процесу в дорослому віці, так і щодо досягнення громадянської зрілості, або «акме» громадянськості.

Психологічний дискурс дослідження громадянськості в сучасному українському суспільстві утворюється роботами таких вчених: О. Киричука (дослідження громадянського самовизначення особистості); М. Боришевського (психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості); В. Роменця, В. Татенка, Т. Титаренко (психологічні механізми людського вчинку), Л. Снігур (дослідження способів проектування громадянськості та керування процесом її становлення) тощо.

Як показує аналіз визначення поняття «громадянськість», у вітчизняній науці існують різні підходи, які принципово відрізняються своїми концептуальними положеннями. У першому, найбільш поширеному, значенні це поняття охоплює правові, політичні, моральні, трудові аспекти громадян-

ськості. Основними елементами громадянськості визначалась моральна й правова культура, а проявами – почуття власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, повага та довіра до інших громадян і до державної влади, гармонійне поєднання патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів.

У другому підході громадянськість як інтегральна якість розглядалася в більш вузькому значенні, але трактувалася як формування громадянських якостей спільноти, проявів громадянськості та відповідних вчинків щодо ідеї державності. Цей напрям розроблявся в таких межах: соціальної психології (громадянськість як певна позиція особистості, різновид базової соціальної установки щодо своєї держави, народу); політичної психології (громадянськість як свідоме активне включення в процеси політичної життєдіяльності суспільства); етнопсихології (досліджувалась проблема національного відродження українства, ефективного використання ментальних передумов і типових психологічних властивостей українців для мобілізації державотворчих процесів) тощо.

У третьому значенні прослідковується підхід до громадянськості як до інтегральної особистісної якості, риси індивіда. Із психологічної точки зору громадянськість трактувалася як психологічний феномен, сукупність духовно-моральних якостей особистості (М. Боришевський); одна з соціально-психологічних рис особистості, що проявляється в її свідомому, відповідальному ставленні до Батьківщини, народу, суспільного життя, сучасником і діячем якого вона є (Ю. Завалевський); психологічне утворення, інтегративна психологічна якість, що підвищує саморегуляцію особистості, знаходить свій вияв у процесах самовдосконалення (Л. Снігур).

Як психологічне поняття, на думку вчених, громадянськість має певний зміст, притаманний лише їй. У зв'язку із цим О. Киричук визначав її як життєву активність, гуманістичну спрямованість особистості, яка в процесі своєї життєдіяльності керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість) і культурно-національними (працелюбність, доброзичливість, волелюбність, суверенність, соборність) цінностями [6].

Розвиток громадянськості, за М. Боришевським, залежить від соціально-психологічних очікувань, образу «Я», рівня домагань, самооцінки – структурних компонентів самосвідомості. Група науковців, чий дослідження торкались складного процесу розвитку громадянської свідомості та

самосвідомості (М. Алексєєва, В. Антоненко, В. Васютинський, Т. Яблонська та ін.), з'ясовували шляхи й умови розвитку цих складних психологічних феноменів [10].

На думку вчених, громадянськість як інтегративна якість у структурі спрямованості особистості формується під впливом зовнішніх (соціокультурних) і внутрішніх (психічних) чинників, проявляється в когнітивній, ціннісно-мотиваційній і поведінковій сферах особистості, її основними структурно-семантичними характеристиками є відповідальність, патріотизм, громадянська позиція, громадянський обов'язок, громадянська самосвідомість, які утворюють систему ціннісних орієнтацій особистості і є критеріями визначення рівнів розвитку громадянськості (Л. Дашидондокова).

І. Бех серед найважливіших громадянських якостей виділяв такі: «громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, суспільна ініціативність, громадянська дисциплінованість, національна гідність, готовність захищати Батьківщину, піклування про державну мову, про природу, правосвідомість, громадянська активність, вірність, політична воля, прихильність до загальнолюдських цінностей, повага до національних традицій, державний оптимізм» [1, с. 3–6].

Результатом процесу формування громадянськості є набуття особистістю громадянської позиції, заснованої на високих ідеях і почуттях соціальної відповідальності, економічної, правової, моральної, національної гідності, готовності особистості до діяльності, яка відповідає вимогам суспільства.

Водночас наші дослідження виявили, що психологічні аспекти вивчення громадянськості українськими науковцями нерідко тісно переплітаються з педагогічними. Так, у роботах І. Бега, Л. Виготського, О. Запорожця, М. Боришевського, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін. визначені підходи до формування громадянських поглядів і переконань особистості, її цілісного світогляду, загальнопсихологічних і вікових закономірностей розвитку, суспільнозначимих якостей особистості. Причому в поясненні психологічних закономірностей громадянськості вчені скоріше вкладали педагогічний контекст.

Сучасні педагоги (П. Ігнатенко, В. Плужний, Н. Косарева, Л. Крицька) дійшли висновку, що в глобальному плані громадянськість включає в себе три складові: знання (раціонально-понятійний компонент), переживання (емоційний компонент), вчинки (діяльнісно-поведінковий

аспект). Громадянськість тлумачиться науковцями як результат виховного процесу, який реалізується на трьох рівнях: загальнодержавний – громадянськість виражається в конкретній орієнтації зовнішньої й внутрішньої політики конкретної держави; соціально-груповий рівень – громадянськість формується в певних соціальних групах, які відповідно до свого місця й ролі в суспільстві вибудовують стосунки з державою; особистісний рівень, на якому громадянськість виражається в психологічних проявах особистості, її ціннісних орієнтаціях тощо [2]. На нашу думку, педагогічного підходу недостатньо для пояснення такого складного феномену, і виникає необхідність у поглибленні його психологічного змісту. Крім того, громадянськість утворюється не лише під впливом громадянського виховання, а є результатом складного соціально-психологічного процесу, який визначається нами як громадянський розвиток.

Висновки. Громадянський розвиток ми розуміємо як процес якісних соціально-психологічних та особистісних змін, результатом і критерієм якого є утворення інтегральної психологічної якості особистості – громадянськості. У такому контексті стає можливим відокремити явища, що стосуються процесу громадянського розвитку (психологічні закономірності, механізми, особливості тощо), і ті, що відносяться до результатів цього розвитку, тобто є характеристиками та якість громадянськості.

Крім того, процесуальність громадянського розвитку передбачає, що на кожному віковому етапі зміст громадянськості буде змінюватись як за якісними, так і за кількісними показниками. За умови конструктивного громадянського розвитку показники громадянськості будуть набувати більш змістовного наповнення, за умови деструктивного розвитку (порушень процесів соціалізації та особистісного розвитку) громадянські якості можуть не сформуватись взагалі або бути недостатньо виражені. Обґрунтування цього припущення буде наступним кроком нашого дослідження.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в дослідженні психологічних закономірностей та механізмів громадянського розвитку з метою визначення критеріїв громадянськості як результату громадянського розвитку особистості в дорослому віці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Психолого-педагогічні проблеми виховання в молоді громадянськості / І. Д. Бех // Громадян-

ське виховання молоді в умовах трансформації суспільства : зб. наук. ст. – Черкаси : Б. в., 1998.

2. Виховання громадянина: психолого-педагогічний та народознавчий аспекти : [навчально-методичний посібник] / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, І.Н. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМН, 1997.

3. Гидденс Э. Устроение общества/ Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2005.

4. Ломакіна Г.І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства / Г.І. Ломакіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Pedagogica/3_117001.doc.htm.

5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – СПб., 1863–1866.

6. Киричук О.В. Концепція виховання підростаючого покоління суверенної України / О. В. Киричук. – К. : Преса України, 1997.

7. Князев А.М. Гражданственность личности : [монография] / А.М. Князев. – М. : 2003. – 100 с.

8. Кузьмина Н.В. Акмеология сегодня и завтра / Н.В. Кузьмина, А.А. Деркач // Акмеология. – 1994. – № 1.

9. Никифоров Ю.С. О понятии гражданственности / Ю.С. Никифоров, А.С. Скалина // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – № 4–3.

10. Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості : [монографія] / [Боришевський М.Й. та ін.] ; за ред. М.Й. Боришевського ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К. : Міленіум, 2006.

УДК 159.922.72.-057.874

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Макарова І.І., аспірант кафедри соціальної психології
Харківська державна академія культури

Стаття присвячена дослідженню сучасних наукових уявлень про феномен емоційного інтелекту. Охарактеризовано основні теорії емоційного інтелекту й визначено його структуру. Проаналізовано можливості та передумови формування емоційного інтелекту в молодших школярів як певного новоутворення цього віку, що трансформується залежно від соціальних та особистісних факторів. Доведено необхідність цілеспрямованого розвитку складових емоційного інтелекту молодших школярів як факторів, що сприяють їх особистісному зростанню.

Ключові слова: емоційний інтелект, молодший шкільний вік, рефлексія, емпатія.

Статья посвящена современному научному представлению о феномене эмоционального интеллекта. Охарактеризованы основные теории эмоционального интеллекта, определена его структура. В статье проанализированы возможности и предпосылки формирования эмоционального интеллекта у младших школьников как определенного новообразования этого возраста, которое трансформируется в зависимости от социальных и личностных факторов. Доказана необходимость целенаправленного развития составляющих эмоционального интеллекта младших школьников как факторов, способствующих личностному росту.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, младший школьный возраст, рефлексия, эмпатия.

Makarova I.I. CAUSES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF YOUNGER PUPILS

The article is devoted to the analysis of the modern scientific concepts of the phenomenon of the emotional intelligence. The basic theories of the emotional intelligence are being characterized and the structure of the concept is defined. The causes of the formation and development of the emotional intelligence of younger pupils are being analyzed as a certain cultivation for pupils of that age. These cultivations are being transformed depending on the social and personal factors. It is proved that the formation and development of the emotional intelligence of younger pupils improve their personal development.

Key words: emotional intelligence, primary school age, reflection, empathy.

Постановка проблеми. Нині науковий інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників викликають проблеми взаємозв'язку почуттів і розуму, а також їхній вплив на розвиток особистості. Раніше інтелектуальний бік життя людини протиставлявся емоційній складовій особистості, але було доведено,

що емоція як особливий тип знання може дати людині можливість успішно адаптуватися до умов оточуючого середовища й прирівнюватись до категорії інтелекту.

Цілеспрямована робота з розвитку емоційної мудрості, яка в сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідженнях називається